

Oikeustoimittajat ry

Jarkko Sipilä

MTV3

00033 MTV3

OIKEUSMINISTERIÖ

Lausunto Oikeudenkäynnin julkisuus yleisissä tuomioistuimissa –työryhmän mietinnöstä (työryhmämietintö 2005:7)

Pyydettyinä lausuntonaan Oikeustoimittajat ry lausuu seuraavan:

Yleistä

Työryhmän mukaan esityksen tavoitteena on lisätä oikeudenkäyntien julkisuutta ja avoimuutta sekä parantaa lainkäytön läpinäkyvyyttä yleisissä tuomioistuimissa. Oikeustoimittajat ry pitää tavoitetta tärkeänä, sillä nähdäksemme oikeudenkäyntien julkisuus ei ole ainakaan lisääntynyt viime vuosina. Kehitys näyttäisi olleen juuri päinvastaista. Oikeudenkäyntiä ja erityisesti oikeudenkäyntiaineiston julkisuutta on kavennettu viime vuosina useilla erillisillä lainmuutoksilla. Merkittävin muutos on joulukuussa 1999 voimaan tullut laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (jatkossa julkisuuslaki). Se kavensi selvästi erityisesti oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuutta.

Esitys sisältää runsaasti muutosehdotuksia, jotka toteutuessaan lisäävät oikeudenkäynnin julkisuutta. Esityksen tavoitteeseen nähden siinä on toisaalta hämmästyttävän paljon ehdotuksia, jotka selvästi kaventaisivat oikeudenkäynnin julkisuutta. Oikeustoimittajat ry epäilee, että esityksen kokonaisvaikutus olisi tavoitteeseen nähden päinvastainen. Oikeudenkäyntien tai niiden osien salaaminen lisääntyisi,

ja ulkopuolisen olisi entistäkin vaikeampi saada kokonaiskäsitystä oikeudenkäynnissä esitetystä näytöstä.

Yksityiskohtaisia kommentteja

3 §

Työryhmän ehdotuksen mukaan oikeudenkäyntiasiakirjan käsite olisi laajempi kuin mitä tarkoitetaan laillisella oikeudenkäyntiaineistolla esimerkiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 11 luvun 2 §:ssä. Oikeudenkäyntiasiakirjan käsite pitäisi ehdotuksen mukaan sisällään myös sellaista aineistoa, jota ei sellaisenaan oteta huomioon asiaa tuomioistuimessa ratkaistaessa. Tällainen asiakirja voisi olla esimerkiksi esitutkintapöytäkirja.

Edelleen ehdotuksen mukaan nyt puheena oleva laki ei tulisi sovellettavaksi muissa viranomaisissa, vaikka niillä olisi hallussaan sama asiakirja kuin tuomioistuimella.

Oikeustoimittajat ry toteaa, että käytännössä tämä saattaa tarkoittaa sitä, että jatkossa tuomioistuimilta tilataan entistä useammin kopioita esitutkintapöytäkirjoista. Nykyisin kopiot tilataan poliisilta, mutta käytännössä on jo ollut epäselvyyttä sen suhteen, miten asiakirjojen julkisuus määräytyy. Poliisi on saattanut salata isoja osia esitutkintapöytäkirjoista, vaikka asian käsittely tuomioistuimessa on ollut täysin julkista, eikä kukaan asianosainen ole edes pyytänyt asian tai sen osien salaamista.

4 §

Oikeustoimittajat ry kannattaa työryhmän ehdotusta, jonka mukaan asianosaisesta ovat julkisia sellaiset ja niin laajat tiedot, kuin on tarpeen asianosaisen henkilöllisyyden tarkaksi yksilöimiseksi. Luotettavan tiedonvälityksen kannalta on ehdottoman välttämätöntä, ettei asianosaisten henkilöllisyydestä pääse syntymään väärinkäsityksiä.

Ehdotuksessa on käsitelty myös henkilötietolain vaikutusta kopioiden antamiseen. Henkilötietolain 13 §:n 4 momentti rajoittaa henkilötunnuksen merkitsemistä tulosteisiin. Henkilötunnus voidaan siten antaa vain, jos luovutuksensaajalla on oikeus käsitellä sitä henkilötietolain 13 §:n 1-3 momentin perusteella. Oikeustoimittajat ry toteaa, että käytännössä tämä saattaa vaikeuttaa juuri asianosaisten varmaa tunnistamista. Etu- ja sukunimi, ammatti, osoite ja muut henkilöä yksilöivät tiedot saattavat muuttua moneen kertaan elämän aikana, mutta henkilötunnus (pääsääntöisesti) pysyy.

Oikeustoimittajat ry kannattaa ehdotusta, jonka mukaan asian laatu olisi yksilöitävä niin tarkasti, että tosiasiallisesti tiedetään, millaisesta asiasta on kysymys. Nykyisin tuomioistuimilla on erilaisia tulkintoja siitä, miten

tarkkaan esim. pakkokeinodiaariin merkitään asian laatu. Joissakin tuomioistuimissa noudatetaan käytäntöä, jonka mukaan vangitsemisasiasta ei merkitä diaariin rikosnimikettä, vaan pelkästään teksti ”vangitsemisasia”. Tämä on käytännössä aiheuttanut vaikeuttanut asian tunnistamista.

5 §

Oikeustoimittajat ry hyväksyy ehdotuksen, jonka mukaan asianomistajat nimet voitaisiin tietyissä tapauksissa salata, kuten nykyisessä laissa. Asianomistajien nimien salaaminen mahdollistaa tuomion perustelujen suuremman julkisuuden. Tuomarit eivät tosin osaa käyttää tätä mahdollisuutta, vaan lähes poikkeuksetta tuomioistuin salaa perustelut myös niissä tapauksissa, joissa asianomistajan nimi on salattu. Tuomareiden koulutuksessa olisi syytä kiinnittää tähän huomiota.

Oikeustoimittajat ry ei vastusta turvapaikan hakijan henkilöllisyyden salaamista silloin, kun tuomioistuimessa käsitellään ulkomaalaislain mukaista säilöön ottamista koskevaa asiaa.

7 §

Pykälän *1 momentin 2 kohdan* mukaan oikeudenkäyntiasiakirja olisi pidettävä salassa siltä osin kuin se sisältää arkaluonteisia tietoja henkilön yksityiselämään, terveydentilaan, vammaisuuteen tai sosiaalihuoltoon liittyvistä seikoista.

Oikeustoimittajat ry:n mielestä ehdotettu sanamuoto rajoittaisi oikeudenkäynnin julkisuutta suhteettoman paljon. Kuten ehdotuksessakin todetaan, oikeudenkäyntiasiakirjojen osalta salaamiskynnyksen tulisi olla korkeampi kynnyks kuin esimerkiksi hallinnossa. Tämän takia Oikeustoimittajat ry ehdottaa, että oikeudenkäyntiasiakirja voitaisiin pitää salassa vain, jos kyse on erityisen arkaluonteisista tiedoista.

Tämän vuoksi Oikeustoimittajat ry myös kannattaa ehdotusta, jonka mukaan tiedot eivät voisi olla salaisia, jos ne rikosasioissa olennaisesti liittyvät syytteessä tarkoitettuun tekoon tai sen rikosoikeudelliseen arviointiin.

9 §

Rikosasiassa ehdotetaan säilytettäväksi nykyisin voimassa oleva säännös siitä, että asiakirjat tulevat lähtökohtaisesti julkisiksi vasta istuntokäsittelyn aluksi. Mahdollista aikaisempaa tiedon antamista koskeva vahinkoedellytys vastaisi sisällöltään nykyistä julkisuuslain 24 § 3 kohdan mukaista sääntelyä.

Oikeustoimittajat ry ei suoranaisesti vastusta ehdotusta. Tosin emme ole aivan vakuuttuneita siitä, että asiakirjojen julkiseksitulon aientamisella olisi haitallisia vaikutuksia.

12 §

Ehdotuksen mukaan videotallenteesta tai siihen rinnastettavasta muusta kuva- ja äänitallenteesta tieto voidaan antaa vain antamalla tallenne tuomioistuimessa nähtäväksi. Säännös tarkoittaisi siis sitä, että asianosainen tai yleisö ei voisi saada videotallenteesta kopiota, vaikka sen sisältämät tiedot olisivat julkisia. Ainoa mahdollisuus tutustua videotallenteen sisältöön olisi käydä katsomassa sitä tuomioistuimessa.

Säännöstä perustellaan muun muassa sillä, että sinällään julkisetkin videotallenteet ovat niissä esiintyvien henkilöiden yksityisyyden ja persoonallisuuden suojan kannalta erittäin merkittäviä oikeudenkäyntiasiakirjoja. Ehdotuksen mukaan

”(e)i voida pitää perusteltuna eikä oikeudenkäynnin julkisuusperiaatteen toteutumisen kannalta edes tarpeellisena, että tällaista aineistoa luovutettaisiin tuomioistuimen ulkopuolelle. Aineiston väärinkäyttämisen mahdollisuus ja sen seurausten laajakantoisuus huomioon ottaen kyseisen aineiston luovuttaminen tuomioistuinten ulkopuolelle epäilemättä johtaisi yksityisyyden ja persoonallisuuden suojan loukkauksiin.”

Ehdotusta valmistelleella työryhmällä näyttää olleen varsin varmalta tuntuva käsitys siitä, että ääni- ja kuvatallenteita ”epäilemättä” käytettäisiin väärin. Mihin tämä käsitys perustuu? Myös nykyisen lain mukaan tuomioistuimen on luovutettava kopioita hallussaan olevista julkisista ääni- ja kuvatallenteista, joten väärinkäytön mahdollisuus on nytkin olemassa. Onko tällaisia väärinkäytöksiä tapahtunut? Koska, missä ja milloin? Jos tällaisen aineiston luovuttaminen ”epäilemättä johtaisi yksityisyyden ja persoonallisuuden suojan loukkauksiin”, työryhmä olisi voinut mainita tällaisesta tilanteesta edes yhden esimerkin. Työryhmä on kuitenkin jättänyt perustelematta käsityksensä laajamittaisista ja usein toistuvista väärinkäytöksistä. Jo tämä osoittaa, että kyse on pikemminkin työryhmän jäsenten omista ennakkoluuloista kuin todellisesta väärinkäytösten uhasta.

Oikeustoimittajat ry vastustaa ehdotettua muutosta myös sen takia, että se merkitsisi radikaalia muutosta yleisen julkisuuslain (laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta) periaatteeseen, jonka mukaan tiedon pyytäjällä on oikeus saada asiakirja pyytämässään muodossa. Tällaiseen muutokseen ei ole esitetty minkäänlaisia perusteita.

14 §

Oikeustoimittajat ry kannattaa ehdotusta, jonka mukaan pakollisista suljetuista käsittelystä luovuttaisiin. Yhdistyksen mielestä on myös perusteltua korottaa näyttökynnystä julkisen käsittelyn vahingollisuudesta.

Sen sijaan yhdistys suhtautuu varauksellisesti ehdotukseen, jonka mukaan suullinen käsittely voitaisiin määrätä pidettäväksi suljetuin ovin

esimerkiksi tilanteessa, jossa Suomeen on saatu kansainväliseen oikeusapuun perustuen joitakin tietoja ja tietojen antamisen ehdoksi on niitä antaneen valtion puolelta asetettu, että ne pidetään yleisöltä salassa. Ymmärrämme toisaalta sen ehdotuksessa mainitun pelon, että muussa tapauksessa tietojen saanti jatkossa todennäköisesti merkittävästi vaarantuisi. Toisaalta on myös pohdittava, pitääkö Suomen suostua sellaisiin ehtoihin, jotka selvästi poikkeavat Suomen laissa määritellyistä periaatteista. Miten ehdotus suhtautuu kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvattuun oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, jonka keskeisimpiä takeita on oikeudenkäynnin julkisuus? Voidaanko ehdotetun lainkohdan perusteella sivuuttaa syytetyn oikeus julkiseen oikeudenkäyntiin, vaikka hän ehdottomasti sitä vaatisi?

14 § 1 momentti 2 kohta

Oikeustoimittajat ry kannattaa ehdotusta, jonka mukaan olennaisesti syytteessä tarkoitettuun tekoon tai sen rikosoikeudelliseen arviointiin liittyvät tiedot ovat lähtökohtaisesti julkisia. Yhdistys on samaa mieltä siitä, ettei rikosten tekeminen itsessään voi olla yksityiselämän piiriin kuuluva asia.

Sen sijaan hieman hämäräksi jää ehdotuksen perustelujen kohta, jonka mukaan tuomioistuimen on riittävässä määrin kunnioitettava syyttömyysolettamasta johtuvia vaatimuksia oikeudenkäynnille ja syytetyn kohtelulle. Mitä tällä käytännössä tarkoitetaan? Jos tarkoituksena on ilmaista, että tuomioistuin voi päätöksellään pitää salassa jonkin oikeudenkäyntiin liittyvän, sinänsä merkityksettömän sivupolun, ehdotus voitaneen hyväksyä.

Sen sijaan Oikeustoimittajat ry vastustaa ehdottomasti sitä, että esimerkiksi yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämistä koskevan rikosjutun yhteydessä (rikoslain 24 luvun 7 §) voi useammin tulla kysymykseen suljettu käsittely.

Tuomioistuimet ovat käsitelleet suljetuin ovin lukuisia juttuja, joissa median edustajat ovat olleet syytteessä yksityiselämän loukkaamisesta. Näin on tehty siitä huolimatta, että syytteessä olleet toimittajat ovat vaatineet julkista käsittelyä. Yhdistys on järkyttynyt siitä huolettomuudesta, jolla tuomioistuimet ovat näissä yhteyksissä sivuuttaneet toimittajien oikeuden julkiseen oikeudenkäyntiin. Tämä oikeus voidaan yhdistyksen käsityksen mukaan riistää syytetyltä vain erityisen painavista syistä.

Suljettuun käsittelyyn ei yleensä ole tarvetta tilanteessa, jossa oikeudenkäynnin kohteena oleva, yksityiselämää mahdollisesti loukkaava tieto on jo levitetty tiedotusvälineessä. Yhdistys muistuttaa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen useista päätöksistä (esim. Plon Société vastaan Ranska, Fressoz ja Roire vastaan Ranska), joiden mukaan jo julkisuuteen levinneen tai julkisen tiedon levittämisestä ei voida rangaista.

Tästä voidaan johtaa myös se periaate, että tällaisen tiedon salaamiselle ei ole niin painavaa perustetta, että oikeudenkäynti voitaisiin sen perusteella julistaa salaiseksi vastoin syytetyn tahtoa.

Asialla on myös yleisempi merkitys. Oikeustoimittajat ry pitää täysin kestävämmänä tilannetta, jossa kahden perusoikeuden – sananvapauden ja yksityiselämän suojan – välisestä ristiriidasta tehdään päätöksiä suljettujen ovien takana.

14 § 1 momentti 3 kohta

Oikeustoimittajat ry kannattaa ehdotusta, että oikeudenkäynnin salaamiselle pitäisi olla selvästi painavimmat perusteet kuin esimerkiksi hallinnossa asiakirjan salassapidolle on säädetty.

16 §

Oikeustoimittajat ry vastustaa ehdottomasti ehdotusta, jonka mukaan koko yleisö voitaisiin poistaa salista todistajan suojelemiseksi. Median edustajat eivät muodosta uhkaa todistajalle edes sitä kautta, että he välittävät suurelle yleisölle tiedon siitä, mitä todistaja on sanonut. Uhka tulee yleensä vain vastaajan ja hänen ”kannattajiensa” taholta. Vastaja saa joka tapauksessa tiedon todistajan lausumasta, joten jos hän haluaa kostaa todistajalle, hän voi tehdä sen joko suoraan tai välillisesti.

Todistajansuojelun kannalta on siis täysin riittävää, että salista poistetaan vain kuultavaa uhkaavat henkilöt.

17 §

Ehdotuksen mukaan suullisen käsittelyn taltiointi varsinaisen käsittelyn, eli esimerkiksi asianosaisten esittämien puheenvuorojen tai todistelun vastaanottamisen aikana, voitaisiin sallia vain, jos siitä ei olisi haittaa suullisen käsittelyn häiriöttömälle kululle ja oikeudenkäyntiin osalliset antavat siihen suostumuksensa.

Oikeustoimittajat ry hyväksyy sen, että asianosaisten mielipidettä tiedustellaan. Heille ei kuitenkaan saa antaa asiassa päätösvaltaa asiassa, vaan asian täytyy jäädä tuomioistuimen ratkaistavaksi.

22 §

Oikeustoimittajat ry kannattaa ehdotusta, jonka mukaan salassa pidettäväksi määrätyn tiedon saisi ottaa julkiseen ratkaisuun siinä laajuudessa kuin se ratkaisun perustelemiseksi on tarpeellista.

23 §

Oikeustoimittajat ry kannattaa ehdotusta, jonka mukaan yhteiskunnallisesti merkittävästä tai huomattavaa julkista kiinnostusta herättäneestä ratkaisusta olisi laadittava julkinen seloste, joka sisältää myös pääpiirteittäisen selostuksen asiasta ja ratkaisun perusteluista.

Yhdistys ehdottaa, että seloste olisi tehtävä kaikista salaisista ratkaisuksista. Perustelemme ehdotusta seuraavasti.

Monet oikeustapaukset tulevat toimittajien tietoon vasta sen jälkeen, kun oikeus – mahdollisesti jo hovioikeus tai jopa korkein oikeus – on antanut asiassa ratkaisunsa. Siten asia ei ole voinut herättää etukäteen julkista keskustelua, koska se ei ole ollut tiedossa.

Lisäksi huomautamme, että tuomarit eivät välttämättä osaa ennakoida käsittelemänsä asian kiinnostavuutta ja yleistä merkitystä. Asioita voi tarkastella eri näkökulmista, ja juristin mielestä joutava juttu voikin olla suuren yleisön silmissä erittäin kiinnostava. Viime vuosina julkiseen keskusteluun ovat nousseet esimerkiksi monien seksuaalirikosjuttujen perustelut, asioita ratkaisseille tuomareille ilmeisesti täydelliseksi yllätykseksi. Asialla eivät ole olleet pelkästään – kulunutta fraasia käyttäkösemme – sensaationhakuiset toimittajat, vaan myös monet (yliopisto)juristit ovat osallistuneet keskusteluun perustelujen asianmukaisuudesta.

Selosteen laatiminen tuskin olisi ylivoimainen urakka. Usein riittäisi, että päätöksen perusteluista poistaisi esimerkiksi asianomistajan nimen sekä muita yksityiskohtia.

25 §

Pykäläehdotuksen mukaan julkisuutta koskeva ratkaisu ”tehdään pyydettyä tai jos tuomioistuimella on ratkaisun tekemistä tarpeellisenä taikka jos oikeudenkäyntiasiakirjan sisällöstä pyydetään tietoa”.

Oikeustoimittajat ry vastustaa jyrkästi ehdotettua muutosta. Ehdotus johtaisi täysin kestävämpään tilanteeseen, sillä käytännössä tuomioistuimella joutuisi harkitsemaan joka kerta erikseen julkisuuskysymyksen, kun siltä pyydetään jotain tietoa. Ehdotus tarkoittaisi myös sitä, että tiedon antaminen viivästyisi selvästi.

25 § 3 momentti

Ehdotuksen mukaan tuomioistuimen ei tarvitsisi tehdä kirjallista ratkaisua asiakirjapyyntöä, jos asiakirjan taikka perustietojen pyytjä tyytyy tuomioistuimen asianomaisen virkamiehen ilmoitukseen, jonka mukaan oikeudenkäyntiasiakirjaa taikka sanottuja perustietoja ei voida antaa, koska ne on pidettävä salassa. Riittävää siis useissa tapauksissa on,

että tuomioistuimen palveluksessa oleva henkilö vain ilmoittaa asianlaidan.

Oikeustoimittajat ry vastustaa ehdotusta ja esittää, että tuomioistuimen olisi aina tehtävä kirjallinen ratkaisu tiedon salaamisesta ilman eri pyyntöäkin. Perustelemme kantaamme sillä, että tuomioistuimet jo nykyisin kieltäytyvät hyvin laajasti antamasta tiedonpyytäjälle julkisia tietoja. Tästä todisteena liitämme oheen toimittaja Susanna Reinbothin koosteen, joka koskee tietojen saamista raiskausrikoksista (liite).

Tavallinen kansalainen usein tyytyy virkamiehen ilmoitukseen, että jokin tieto ei ole julkinen. Koska virkamiesten ei tarvitse tehdä kieltäytymisistään päätöstä tai edes pitää kirjaa tietopyynnöistä, heillä on laajat mahdollisuudet kieltäytyä tietojen antamisesta täysin perusteettomasti.

27 §

Oikeustoimittajat ry pitää sinänsä asianmukaisena, että tuomioistuimella on kuulemisvelvollisuus ennen kuin se tekee salassapitoa koskevan päätöksen. Oikeudenkäynnin päättymisen jälkeen kuuleminen aiheuttaa kuitenkin huomattavaa viivästystä, ja tällöin asiakirjan julkisuus saattaa kokonaan menettää merkityksensä.

Puuttuva säännös

Lakiehdotuksessa ei ole lainkaan otettu huomioon varsin usein toistuvaa ongelmaa nykyisen lain soveltamisessa. Kyse on siitä, missä vaiheessa tuomioistuin tekee päätöksen asian käsittelemisestä suljetuin ovin. Varsin yleinen menettelytapa kärjäoikeuksissa on nykyisin se, että oikeus päättää suljetusta käsittelystä etukäteen, eli istuntoa ei edes aloiteta julkisena.

Apulaisoikeuskansleri Jaakko Jonkka on pitänyt tätä menettelyä virheellisenä (OKV Dnro 386/1/02). Hänen mielestään oikeuden päätös asian käsittelystä suljetuin ovin pitäisi tehdä julkisessa istunnossa. Näin yleisöllä säilyy mahdollisuus kuulla asianosaisten kannanotot vaatimuksesta suljettuun käsittelyyn sekä tuomioistuimen ratkaisulleen esittämät perustelut.

Oikeustoimittajat ry:n mielestä apulaisoikeuskanslerin kannanotto pitäisi ottaa huomioon lainuudistuksen yhteydessä.

Yhteenveto

Oikeustoimittajat ry:n mielestä ehdotus sisältää useiden kannatettavien ehdotusten lisäksi lukuisan joukon julkisuutta selvästi kaventavia ehdotuksia. Sen vuoksi ehdotus ei sellaisenaan ole hyväksyttävissä. Oikeustoimittajat ry ehdottaa, että asia palautetaan uudelleen valmisteltavaksi.

Helsingissä 23. syyskuuta 2005

OIKEUSTOIMITTAJAT RY

Jarkko Sipilä
puheenjohtaja

Susanna Reinboth
varapuheenjohtaja